

Warbinta Sahanka Naafada

Sharaf aan la ixtiraamin

Aragtida iyo mudnaanta dadka naafada ah ee
Soomaaliya

Mahadnaq

Hay'adda Naafada Qaranka Soomaaliyeed (NDA) waxay mahad ballaaran u jeedinaysaa Hawlgalka Kaalmaynta Qaramada Midoobay ee Soomaaliya (UNSOM) iyo hay'adaha kale, sanaadiiqda iyo barnaamijyada Qaramada Midoobay ee kala ah, UNDP, IOM, WFP, waxaana ugu mahadnaqayaa taageeradooda hagar la'aanta ah iyo iskaashiga ay ku leeyihiin hadafkooda in Soomaaliya lagu sameeyo qiimeyn dhamaystiran oo baahiyaha naafada dalka oo dhan taasoo si guul ah loo soo gabagabeeyey bishii Luulyo 2023. NDA ayaa sidoo kale jacel inay mahadnaq dhab ah u dirto Trinity College Dublin (TCD) caawimadooda farsamo ee hagar la'aanta aheyd ee falanqaynta xogta iyo nadiifinta xogta intii laguda jiray hirgelinta mashruucan. Taageeradooda muhiimka ah ayaa door lama huraan ah ka ciyaartay daabacaadda warbixintan. Qorshahan ayaa ujeedadiisu ahayd in wax looga qabto baahiyaha muhiimka ah iyo caqabadaha haysta dadka naafada ah ee Soomaaliya, kuwaas oo ka kala socday shanta dawlad goboleed ee Federaalka iyo magaalada caasimadda ah ee Muqdisho.

Muhiimadda ay leedahay qiimaynta baahiyaha naafada lama dhayalsan karo. Waxay ka dhigan tahay tallaabo muhiim ah oo loo qaaday dhinaca fahamka caqabadaha gaarka ah ee ay la kulmaan shakhsiyaadka naafada ah ee Soomaaliya. Iyadoo si buuxda loo aqoonsanayo caqabadahan, NDA waxay si wada jir ah ula shaqayn kartaa la-hawlgalayaasheeda qaranka iyo kuwa caalamiga ah si ay u horumariyaan waxqabadyo la beegsanayo kuwaas oo horumarin doona nololsha iyo fursadaha dadka naafada ah ee Soomaaliya.

Mar labaad, fadlan naga aqbal mahadnaqa ugu weyn ee taageeradaada hagar la'aanta ah ee hindisahan muhiimka ah. Waxaan rajeyneynaa inaan sii wadno wadashaqeynta anagoo si wadajir ah uga shaqeyneyno sidii loo heli lahaa Soomaaliya loo wada dhan yahay oo loo siman yahay, halkaasoo si buuxda loo aqoonsan yahay laguna ixtiraamayo xuquuqda iyo baahiyaha dadka naafada ah.

Xushmad iyo Qadarin

Fartun Ali Abdirahman

Xoghaya Guud

Hay'adda Naafada Qaranka Soomaaliya

ERAYGA GUDOOMIYAHA

Aragtiyada iyo arrimaha mudnaanta leh ee ay leeyihiin dadka naafada ah ee Soomaaliya.

Waxaa hay'adda naafada qaranka farxad weyn u ah in ay soo bandhigto warbixintaan daabacan “*Aragtiyada iyo arrimaha mudnaanta leh ee ay leeyihiin dadka naafada ah ee Soomaaliya*”. Shaqadan dhammaystiran oo xog-ogaalnimada leh waxay iftiiminaysaa caqabadaha gaarka ah ee ay la kulmaan dadka naafada ah ee waddankeenna, iyadoo sidoo kale iftiiminaysa adkaysigooda, awoodoodda, iyo kartida baaxadda leh ee ay lahaan karaan.

Caalamka guud ahaan, dadka naafada ah ayaa muddo dheer la faquuqay oo la ilduufay, codkooda inta badan laguma maqal bulshada dhexdeeda. Si kastaba ha ahaatee, waxaa lama huraan ah in aan aqoonsanno xuquuqdooda, kor u qaadno ka mid ahaanshahooda, oo aan siino fursado siman oo ka qaybqaadashadooda dhammaan dhinacyada nolosha. Qoraalkan daabacani wuxuu noqonayaa sidii tallaabo muhiim ah oo lagu gaarayo yoolalkani.

Soomaaliya, sida dalal badan oo kale, safarka loogu jiro ka qaybgelinta iyo sinnaanta dadka naafada ah ayaa weli ah caqabad weyn. Daabacaaddani waxa ay u tahay ilo qiimo leh oo loogu talagalay siyaasad-dejiyeyaasha, u doodayaasha, iyo bulshada, iyada oo siinaya faham qoto dheer oo ku saabsan arrimaha ay la kulmaan dadka naafada ah iyo tallaabooyinka lagama maarmaanka ah si loo hubiyo awoodooda iyo nolol ay sharaf ku dheehan tahay.

Waxaan qorayaasha, cilmi-baarayaasha, iyo ka qaybqaatayaasha ku ammaanayaa dadaalkooda iyo sida ay uga go'an tahay soo saarista daabacaadan. Waxa kale oo aan mahad balaadhan u soo jeedinayaa ururadda, hay'adaha, iyo shakhsiyaadka gacan ka gaystay samaynta qoraalkan. Taageeradaada hagar la'aanta ah iyo aaminsanaanta xuquuqda dadka naafada ah waa wax lagu farxo, wax ku biirintaadu waxay ka dhigeysaa daabacaadani mid dhab ah.

Waxaan idinku martiqaadayaa dhammaantiin inaad akhrisaan boggaga daabacaadan oo aad ka fikirtaan waaya-aragnimada, halganka, iyo guulaha dadka naafada ah ee Soomaaliya. Aynu ka faa'iidaysano aqoontan si aynu u qaabaynno siyaasadaha, barnaamijyada iyo hindisayaasha baabi'iya caqabadaha, kor u qaadida ka-qaybgalka iyo in la abuur bulsho uu shakhsi kastaa ku horumaro, waxna ku biirin karo inta karaankiisa ah iyo awooddiisa mustaqbalka.

Daabacaaddani waxay ilo qiimo leh u tahay qof kasta oo raba inuu wax badan ka ogaado xaaladda dadka naafada ah ee Soomaaliya. Sidoo kale waa baaq hawleed loogu talagalay dhammaan daneeyayaasha inay ka wada shaqeeyaan sidii loo aburi lahaa bulsho loo wada dhan yahay oo dhammaan la heli karo. Wadajir, aan ka shaqayno mustaqbalka dadka naafada ah ee Soomaaliya aan keliya ku egayn in la qadariyo oo la ixtiraamo, balse sidoo kale si firfircoon loogu daro dhammaan dhinacyada bulshadeena.

Daabacaaddani ha noqoto mid horseed u noqota isbeddelka, ina dhiirigelisa dhammaanteen si aan ugu doodno bulsho loo wada dhan yahay, loo siman yahay, oo la heli karo.

Maxamed Cabdul Jaamac
Gudoomiye
Hey'adda Naafada Qaranka
Janaayo 6, 2024

Sooyaalka

Soomaaliya waxay qaaday tillaabooyin sharciyeed si kor loogu qaado xuquuqda dadka naafada ah. Dastuurka KMG ah ee Jamhuuriyadda Federaalka Soomaaliya sida uu qabo qodobka 11(1) ayaa si cad u dammaanad qaadaya muwaadiniinta Soomaaliyeed ee naafada ah in ay siman yihiin sharciga hortiisa waxaana qodobka 27 (5) uu ka kooban yahay waajibaad togan oo dhinaca dhaqaalaha iyo xuquuqaha bulshada ah—wuxuu xaqiijinayaa in dadka naafada ah ay xaq u leeyihiin. "...kuwa la kulmay takoor waxay helayaan taageerada lagama maarmaanka ah si ay u ogaadaan xuquuqdooda dhaqan-dhaqaale". 6dii Agoosto 2019, ka dib wadatashiyo ballaaran iyo u doodista tirada ansixinta Axdiyada Caalamiga ah, Dowladda Federaalka Soomaaliya (DFS) waxay ansixisay Axdiga Qaramada Midoobay ee Xuquuqda Dadka Naafada ah. Intaa waxaa dheer, Soomaaliya waxay ansixisay Xeerarka Halbeegga ah ee Qaramada Midoobay ee Sinaanta Fursadaha Dadka Naafada ah. U doodista iyo ansixinta axdiyadani waxay keeneen dardargelin ku aaddan hirgelinta xuquuqda dadka naafada ah oo ay ku jiraan xiriirka samaynta hab qaran. Arrinkan oo kale, 31-kii December 2018, Madaxweynaha Soomaaliya ayaa saxiixay sharciga Hay'adda Naafada Qaranka, iyadoo sanadka 2021-ka la daah-furay Hay'adda Naafada Qaranka.

HNQ waxa ay haysaa waajibaad balaadhan oo ay ku taageerto fulinta waajibaadka Soomaaliya sida uu dhigayo Axdiga Qaramada Midoobay ee Xuquuqda Dadka Naafada ah. HNQ waxay hormuud ka ahayd daraasaddan si ay u fahamto fikradaha iyo mudnaanta dadka naafada ah ee qaybaha kala duwan, iyadoo la raacayo istaraatiijiyadda ku-meel-gaarka ah ee dhimista faqriga ee Soomaaliya, Qorshaha Horumarinta Qaranka ee sagaalaad 2020-2024 (NDP9). NDP-9 waxaa loo habeeyay ilaa afar tiir oo ay ku jiraan "horumar bulsho oo la wanaajiyey", kaas oo diiradda saaraya "xeeladaha iyo waxqabadyada hagaajinaya helitaanka muwaadiniinta Soomaaliyeed [...] Waa lagama maarmaan in dadka naafada ah, sida koox la takooro, ay si fiican uga muuqdaan qorshayaasha horumarinta bulshada, iyo HNQ Naafada Soomaaliya daraasadda waxay u taagan tahay aasaaska lagu wargelinayo waxqabadka.

Habka cilmibaarista

Daraasadu waxay ku lug lahayd habab isku dhafan oo ka kooban sahan shakhsi ah, wadahadal kooxeedyo (FGDs), iyo waraysiyo xog-ogaal ah (Kills) (Shaxda 1). Xogta oo dhan waxaa lagu soo ururiyay luqadda Soomaaliga ama Far Soomaaliga iyadoo la adeegsanayo turjumaan halka ay khusayso. Qalabka taageerada isgaarsiinta ayaa la sameeyay si loogu oggolaado jawaab-bixiyeyaasha naafada ah ee isgaarsiinta (sida kuwa aan isticmaalin hadalka / Luuqadda Farta Soomaaliga oo ah habkooda koowaad ee isgaarsiinta) inay ka qaybqaataan.

Iyadoo la ogsoon yahay in loo baahan yahay hab-dhaqan guud oo dalka ka jira, ayaa waxaa la raadinayey aragtiyada naafada ee mid kasta oo ka mid ah shanta magaalo ee caasimadda gobolka iyo caasimadda dalka ee Muqdisho. Muunadu waxay ahayd mid ujeedo leh, dhammaan jawaab-bixiyeyaashana waxa ku jiray is-aqoonsaday inuu naafo yahay, ama ilmo naafo ah haysta, oo lagu aqoonsaday taageerada Ururrada Dadka Naafada ah ee maxalliga ah (OPDs) iyo muunnada kubbadda barafka. Su'aalaha Kooxda Washington (Short Set) ayaa loo adeegsaday sidii qalab is-warbixineed si ay u qeexaan muunnada iyo fahamka waaya-aragnimada ay soo tebiyeen dadka qaba dhibaatooyinka kala duwan ee shaqada. Su'aalaha gaagaaban waxay waydiiyaan lix qaybood oo udub-dhexaad u ah shaqada - aragga, maqalka, socodka, garashada, isgaarsiinta, iyo is-daryeelka. Ka dib duuliyihii Kismaayo, su'aal toddobaad oo ka hadlaysa hawsha liqidda ayaa lagu daray. In kasta oo aanay qayb ka ahayn WGQ-yada, tirada badan ee jawaab-bixiyeyaasha ka warramaya baahida cuntada ee fudud in la calaliyo waxay muujiyeen in dhibaatooyinka wax liqidda ay noqon karaan qayb la xidhiidha shaqada oo saamaynaysa awoodda shakhsiyaadka si ay uga faa'iidaystaan cuntada ay haystaan.

Shaxda 1. Hababka xog ururinta, tirooyinka ka qaybgalayaasha, iyo hababka falanqaynta

	Sahan	Kills	FGDs
Wadarta	2350 (1653 ¹ adults; 697 children ²)	30	180 across 18 FGDs
<i>Haweenka</i>	754	18	74
<i>Ragga</i>	899	12	106
<i>Gabdhaha</i>	295	-	-
<i>Wiilasha</i>	402	-	-
Hababka xog ururinta	Waxaa lagu maamulaa shaqsi ahaan, iyada oo loo marayo Soomaali, oo ay maamulaan xog-ururiyayaal tababaran	Wareysi/ dood qaabaysan habaysan, oo ay af-soomaali ku qabtaan hawl-fududeyeyaal tababaran, iyadoo isticmaalaya 4 su'aalood oo hagaya iyo agabka taageerada isgaarsiinta ee ka qaybgalayaasha qaba naafo garashada ama isgaarsiinta	
hababka falanqaynta	Tirakoobka qeexan	Falanqaynta mawduucyada dib-u-celinta (inductive)	

¹ 13 jawaabo oo aan dhamaystirnayn; Falanqaynta ayaa lagu soo gabagabeeyay 1640 jawaabood, iyadoo jawaabaha laga waayay Baydhabo (1), Banaadir (3), Dhuusamareeb (1), Jowhar (2), Puntland (6)

² Warbixintani waxay diiradda saaraysaa dadka waaweyn ee naafada ah, oo soo bandhigaysa muuqaalka naafada ee ku saabsan carruurta gobollada oo dhan. Dabeecadda sahanka, oo ay weheliso tiro badan oo xog ah oo maqan, ayaa xaddiday waxa falanqaynta suurtoogalka ah ee xogta la xidhiidha ilmaha

Sharaf aan la ixtiraamin

Mawduuca guud ee sharaf-darrada, laga soo bilaabo xogta tayada leh ee la ururiyey, waxay soo jiidanaysaa dareenka takoorka baahsan iyo ka-reebista ee ay soo tebiyaan ka qaybgalayaasha kooxuhu iyo xog-wariyayaasha muhiimka ah ee dhammaan gobollada. Mawduucan guud waxa lagu dhisay afar mawduuc oo ka kooban, saddex ka mid ah kuwaas oo muujinaya "takoorka aan la sheegi karin" ee ay la kulmeen ka qaybgalayaasha nolol maalmeedka iyo isdhexgalka hay'adaha iyo ururada. Mawduuca kama dambaysta ah, wuxuu muujinayaa rabitaanka cad ee lagu muujinayo sharafta wajiga sharafta la. waxay ka sheekeeyeen tusaalayaal shaqo, waxayna carrabka ku adkeeyeen inay wax ku soo kordhin karaan bulshadooda, waxayna wadaagaan waayo-aragnimada kor u qaadista sharafta dadka kale ee naafada ah. Ka qaybgalayaashu waxay ka sheekeeyeen waayo-aragnimada qaybaha iyo adeegyada kala duwan; Tibaaxo tusaalayn ah ayaa lagu soo bandhigay qayb kasta oo ka mid ah warbixinta, oo iftiiminaysa loolanka udub dhexaad u ah sheegashada Sharafta marka la eego ixtiraam la'aanta, takoorka, iyo diidmada fursada.

MAWDUUCA 1

Sheegashada sharafta:
Raadinta meelo iyo sheekooyin ay sharaftu ku

Dadka naafada ah qaarkood way iska caabiyeen [ixtiraam-la'aanta] waxayna ku dhex milmeen bulshada sababtoo ah ka qaybqaadashadooda qaybo ka mid ah nolol bulshada ayaa loo arkaa mid muhiim ah. (KII, Baydhabo)

Sida loola dhaqmo dadka naafada ah waa takoorid hay'addeed. (KII, Kismaayo)

Haddaba su'aashu waxay tahay danta dadka naafada ah weligaa ma ka fiirsanayaan koox dad ah oo heer kasta ah, hadday tahay mid bini'aadantinimo, hadday tahay dawlad, ganacsato iyo koox kale? (FGD, Jowhar)

MAWDUUCA 2 "Kala-takoorka hay'adaha ku duugan ee dhammaan heerarka kala duwan":

La iska indho tiray siyaasadda, qorshaynta iyo barnaamijka

Waxaan leeyahay adkeysiga xooggan si aan ula tacaalo caqabadahaas, marka laga reebo caqabadahaas, waxaan sameyn karaa waxyaabo badan si aan u caawiyo kuwa kale. (KII, Puntland)

Fikradan waxa ay dadka naafada ah ku keentay wax yaeelo cilmi nafsiga, bulsho, iyo dhaqaale ah. (FGD, Dhuusamareeb)

Isku soo wada duuboo, takooriddu waa mid aad u dhib badan oo dhib badan, waxayna keeni kartaa burbur qoys waxayna wiiqi kartaa wada jirka bulshada (KII, Muqdisho)

MAWDUUCA 4 "Cawaaqibta takoorku waa masiibo":

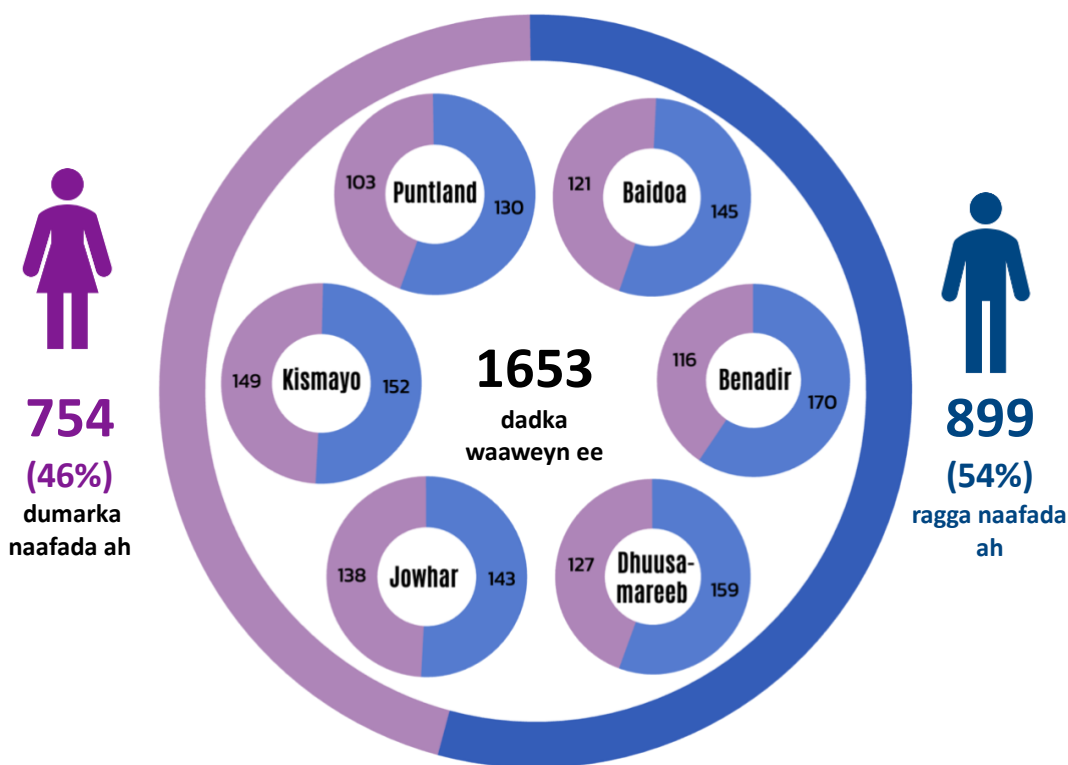
Saamaynta qofka, qoyska iyo bulshada

MAWDUUCA 3 "Naafada waa marka kaliya ee aadan haysan qabiil":

Gees-u-riixda bulshada cadawga ah

Ku noolaanshaha bulshadan waxay la mid tahay in laga go'ay adduunka intiisa kale. (KII, Dhuusamareeb)

Dadka naafada ah waxaa loo arkaa dad ka baxsan bini'aadantinimada kuwaas oo aan mudneyn in la fiiriyo nolol dhabta ah. (FGD, Garowe)

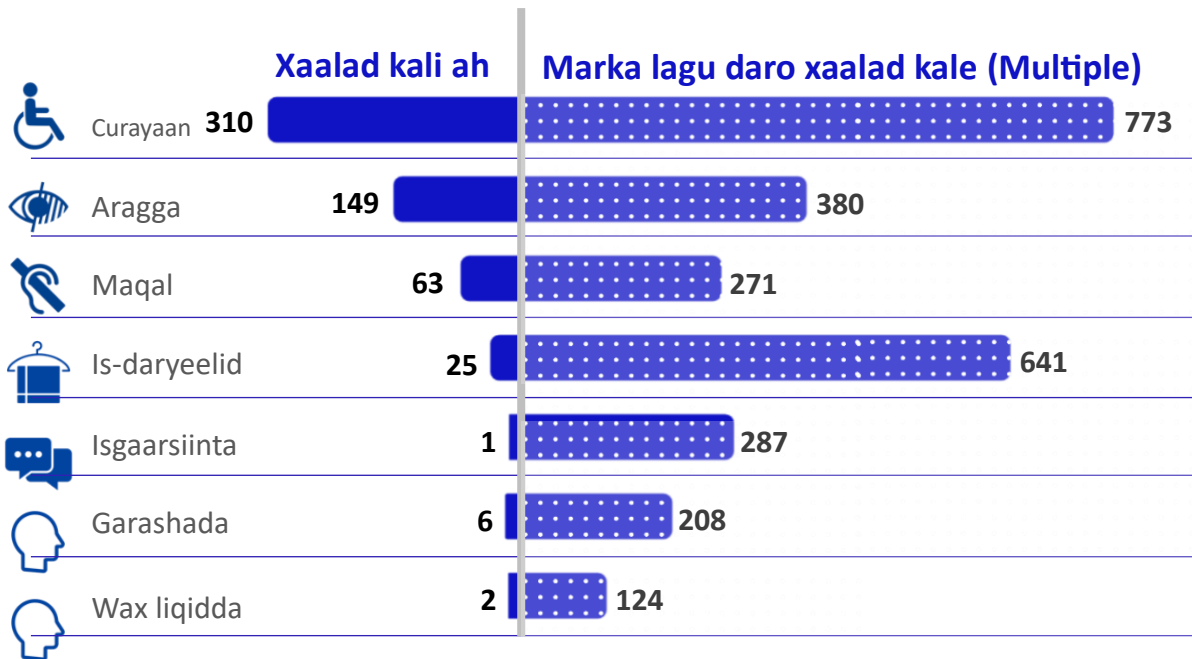

Da'da		
Celcelis ahaan (qiyaas ahaan)		Celcelis ahaan (qiyaas ahaan)
49 (18 – 110)		49 (18 – 106)
Xaaladda guurka		
Tirada (% saamiga dadka waaweyn)		Tirada (% saamiga dadka waaweyn)
367 (48.7%)	Dadka guursaday	560 (62.3%)
106 (14.1%)	Doob/Gashaanti	247 (27.5%)
186 (24.7%)	laga dhintay	41 (4.6%)
94 (12.5%)	Furiinka	50 (5.6%)
Luuqadaha aasaasiga ah		
Tirada (% saamiga dadka waaweyn)		Tirada (% saamiga dadka waaweyn)
736 (97.6%)	Soomali	878 (97.7%)
10 (1.3%)	Farta Soomaaliga	16 (1.8%)
2 (0.3%)	Carabi	20 (2.2%)
2 (0.3%)	Mushunguli	5 (0.6%)
1 (0.1%)	Bravanese (Chimwiini/Chimbalazi)	1 (0.1%)
2 (0.3%)	Kibajuni	0
0	Ingiriis	15 (1.7%)
1 (0.1%)	Sawaaxili	1 (0.1%)
0	Talyaani	2 (0.2%)
7 (0.9%)	Mid kale / Aan la cayimin	1 (0.1%)

Jawaab bixiyaasha waxay soo sheegi karaan in ka badan hal luqad

Naafanimada: Xogta dhibaatooyinka shaqada ee muunada

Su'aalaha Kooxda Washington (Short Set) (wax ka qabashada hawlaha aragga, maqalka, socodka, garashada, isgaarsiinta, iyo is-daryeelka) ayaa la isticmaalay, iyadoo su'aasha toddobaad ee liqidda lagu daray iyadoo lagu salaynayo xogta tijaabada. Dhibaatooyinka shaqada ee hal goob ayaa waxaa soo sheegay seddex meelood meel ka qaybgalayaasha (33.7%). Meelaha ugu badan ee laga soo sheego meelaha dhibka ah waxay ahaayeen dhaqdhaqaaqa (310 qof; 18.8%); aragti (149 qof, 9%); maqalka (63 qof, 3.8%) iyo is-daryeel (25 qof, 1.5%). Dhibaatooyinka garashada, isgaadhsiinta iyo liqidda ayaa lagu soo warramey gooni ahaan tiro aad u yar oo ka mid ah ka qaybgalayaasha (6, 1 iyo 2 siday u kala horreeyaan), oo ka dhigan in ka yar 0.5% muunadda kiis kasta. Si kastaba ha ahaatee dhibaatooyinkan waxaa si isdaba joog ah uga warbixiyay jawaab-bixiyeyaashii ay ku adagtahay meelo badan.

Dadka naafada ah looma arko in ay yihiin bani'aadam [...] waxa aad ka qaban kartidna majiraan. Xaqiiqdi nasiib ayaa leedahay hadii aanan dhagax lagugu soo tuurin.
(KII, Dhuusamareeb)

Waxaan ku noolaa nolol aan naafanimo la aan ah , iyo hadda oo aan curyaan ahay, waan dareemi karaa farqiga; tusaale ahaan, dadku inta badan ima iixiraamaan; marka aad naafto noqoto, Dawladdu waxay kaa qaadaysaa dhammaan xuquuqahaaga. (FGD, Kismaayo)

Dad naga duwan ayaa noqon kara cabsi mararka qaarkood, laakiin waa muhiim in Xusuusnow in aan dhammaanteen leenahay wax gaar ah soo jeedin iyo in aan noqonno kuwo naxariis leh oo maskax furan midba midka kale si kasta oo aan ku kala duwannahay.
(FGD, Dhuusamareeb)

Ku noolaanshaha butshada adigoo naafa ah Waxay keeyneysaa caqabado gaar ah oo kaliya kuwa naafada ah ay fahmi karaan, Kuwa aan naafada ahayni ma dareemi karaan.
(KII, Garwoe)

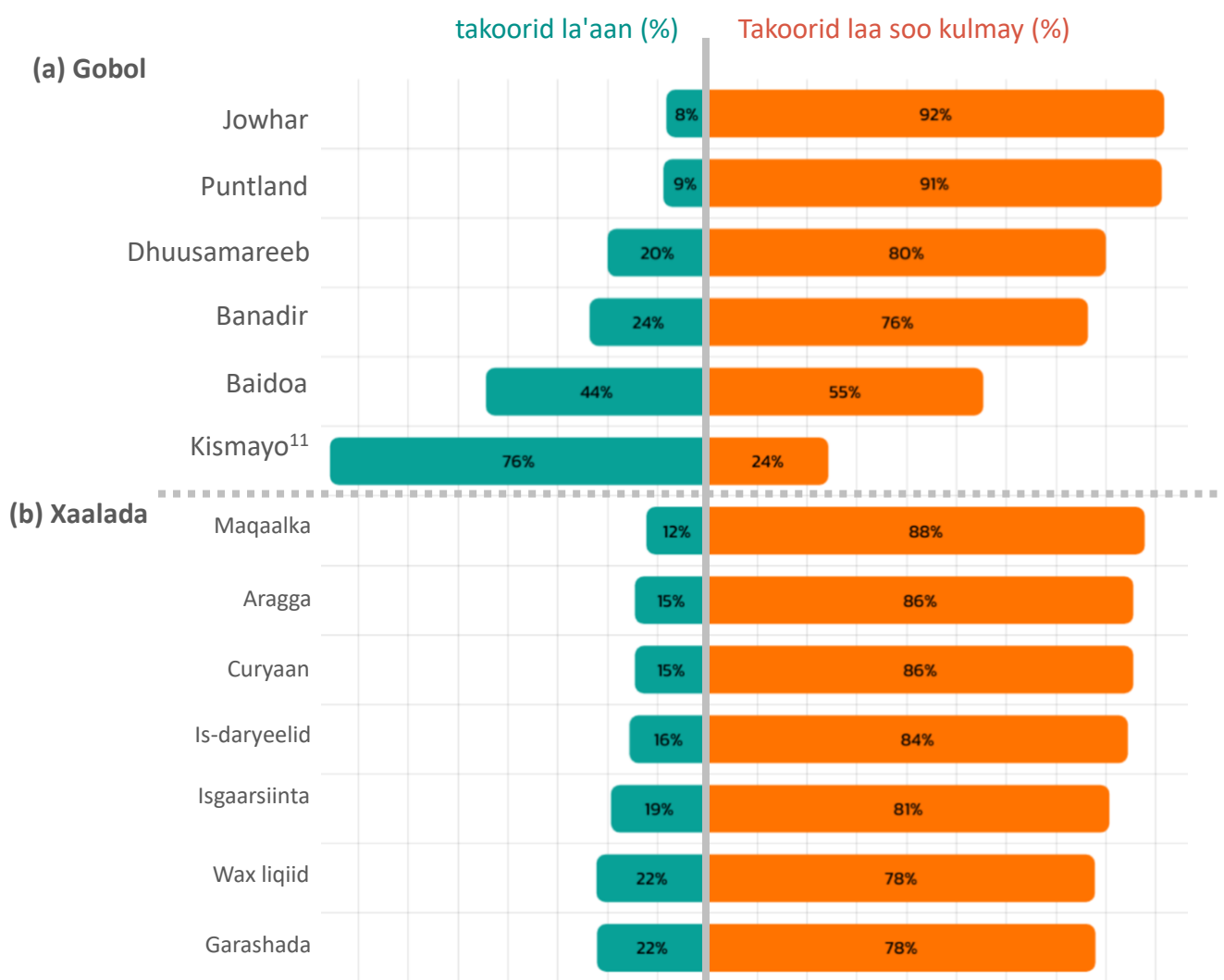
Waaya aragnimada takoorka

Waayo-aragnimada takoorka waxaa soo tebiyay inta badan ka qaybgalayaasha iyo waayo-aragnimada baahsan ee takoorka iyo ka-saarista ayaa si xooggan uga dhex muuqday waraysiyada iyo doodaha kooxeed (eeg bogga 3 ee dulmarka mawduucyada laga soo saaray xogta tayada leh). Guud ahaan, 513 jawaab bixiyaasha (31.3%) ayaa sheegay in ay dareemeen ixtiraam ama aan la kulmin wax takoor ah halka 1081 (66%) ay la kulmeen takoorid bulshada dhexdeeda ah iyo 2.8% ay sheegeen in lagu takooro qoyska dhexdiisa. Kala duwanaansho weyn ayaa ka jirta waaya aragnimada takoorka ee ka jira guud ahaan gobollada, iyadoo heerarkii ugu hooseeyay ee takoorka laga soo sheegay Kismaayo, waxaana ku xigtay Baydhabo. Heerarka ugu sareeya ee takoorka ayaa laga soo sheegay Jowhar, waxaana ku xiga Puntland. Inkastoo sababta takoorka inta badan lagu soo sheegay inay tahay naafo, ka qaybgalayaasha qaarkood ayaa sheegay takoor ku salaysan arrimo kale sida da'da (6.4%) ama qabiil (4.5%). Marka waayo-aragnimada takoorka loo tixgeliyo qaybta (yada) dhibaataada shaqada, dadka maqalka naafada ahi waxay soo sheegeen heerarka ugu sarreeya ee takoorka (96% jawaab bixiyaasha qaba naafo maqalka), oo ay ku xigto kuwa aragga naafada ka ah (80%). 77% dadka naafada badan leh ee ku lug leh isgaarsiinta iyo ku lug lahaanshaha liqitaanka waaya-aragnimada takoorka ee la soo sheegay.

Inta badan [dadka naafada ah] waxay ku yihiin go'doon bulsho ahaan bulshadooda dhexdeeda. Waxaa loo arkaa inay ka hooseeyaan bulshada inteeda kale. Markay hadlaan lama maqlo. (KII, Baydhabo)

la kulmida Takoorka

(a) % gobol ahaan iyo (b) % dhibaatooyin hawleed la soo sheegay

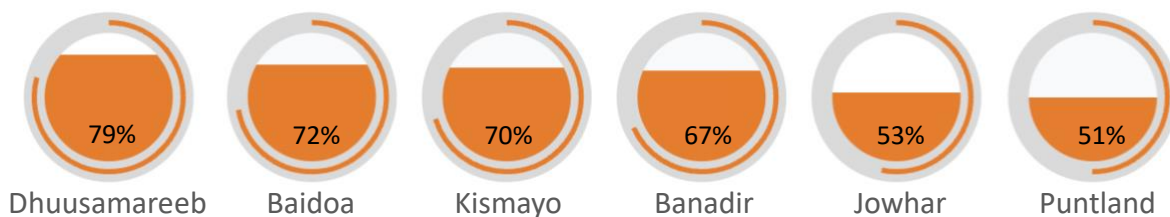
Caqabadaha ku wajahan daryeelka caafimaadka

Ku dhawaad kala badh (48.7%) ka mid ah jawaab bixiyaasha ayaa la kulmay baahiyo caafimaad 6dii bilood ee hore, iyo badi kuwa ka warbixinaya baahiyaha caafimaadka (65.7%) way awoodi waayeen inay helaan adeegyo caafimaad baahidaas. Tirada dadka qaba baahiyaha caafimaad ee aan awoodin inay helaan daryeel caafimaad ayaa ku kala duwanaa gobolada oo dhan, iyadoo ka qaybgalayaashu ay u badan tahay inay soo sheegaan baahiyaha aan la daboolin ee Dhuusamareeb (79%), waxaa ku xiga Baydhabo (71.6%) oo ay ugu yar tahay inay qabaan baahiyaha caafimaad ee Puntland 50.5%).

Marka ilmaha naafada ah iyo ilmaha naafada ah ayay labaduba bukaan yihiin, ilmaha caafimaadka qaba wuxuu heli doonaa daryeel ka badan kan ilmaha naafada ah. (KII, Baydhabo)

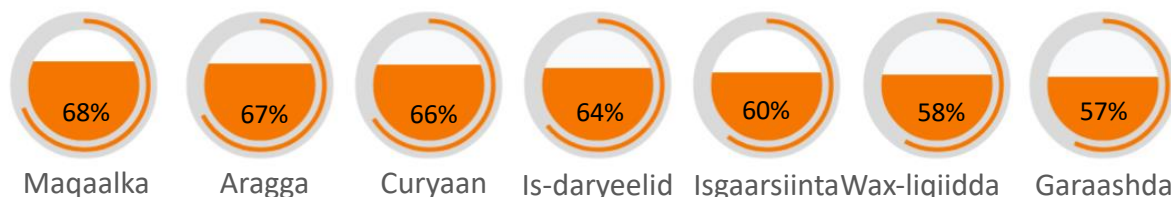
Baahiyaha caafimaad ee aan la daboolin gobol ahaan

kuwa u baahan adeegyada caafimaadka 6-dii bilood ee hore (n=799)

Baahida caafimaad ee aan la daboolin iyadoo ay jiraan dhibaatooyin xagga Naafada

kuwa u baahan adeegyada caafimaadka 6-dii bilood ee hore (n=799)

Caqabadda ugu badan ee laga soo sheegay daryeelka caafimaadku waxay ahayd qalab la'aan la heli karo (52.5% jawaab bixiyaasha), oo ay ku xigto habdhaqanka iyo aqoonta bixiyeyaasha (15.2%) iyo la'aanta calaamado la heli karo (14.4%).

Dadka kale ee naafada ah ee aan awoodin in ay isticmaalaan kuraasta curyaamiinta ah ayaa ku gurguuranaya musqulaha qashinka ah ee ku daadsan wadooyinka roobka dartii, waana dhibaataada caafimaad ee bulshada haysata. (KII, Jowhar)

isbitaallada - dhakhaatiirtu ma na siiyaan daryeel gaar ah iyo tixgelin. (FGD, Puntland)

Caafimadka dhimirka iyo taageerada bulsheed (MHPSS) ayaa ugu badnaa Kismaayo Meesha lugo baahanyahay, halkaas oo 64.1% ay sheegeen in ay u ugo baahan yihiin MHPSS, waxaa ku xigta Baydhabo (56.2) Magaalada Dhuusomareeb waxay lahayd saamiga ugu hooseeya ee dadka naafada ah ee soo sheegay baahida MHPSS 43.2%. Marka la eego muuqaalada xaddidnaanta shaqada, kuwa leh muuqaallo ku lug leh dhibaatooyinka garashada (Cognition+) waxay lahaayeen saamiga ugu sarreeya ee baahiyaha MHPSS ee la soo sheegay 58.2%. Qiimaha adeegyada MHPSS ayaa ahaa xannibaadda ugu badan ee la soo sheego, oo ka kooban 32% caqabadaha la aqoonsaday ee dhammaan gobollada, waxayna si joogto ah u ahayd xannibaadda ugu badan ee laga sheego gobol kasta iyo dhammaan qaybaha shaqada adag. La'aanta adeegyada caafimaadka dhimirka ee deegaanka iyo xog la'aanta ayaa sidoo kale si joogto ah loo soo sheegay caqabadaha (19.9% iyo 17.4% siday u kala horreeyaan, dhammaan caqabadaha la soo sheegay).

Takoorku wuxuu keenaa niyad-jab, walaac, iyo xaalado kale oo caafimaadka dhimirka ah kuwaas oo dhibaato ku noqon kara shakhsiyaadka naafada ah mustaqbalka fog. Dadka naafada ah waxaa laga yaabaa inay sii adkaato. (FGD, Dhuusamareeb)

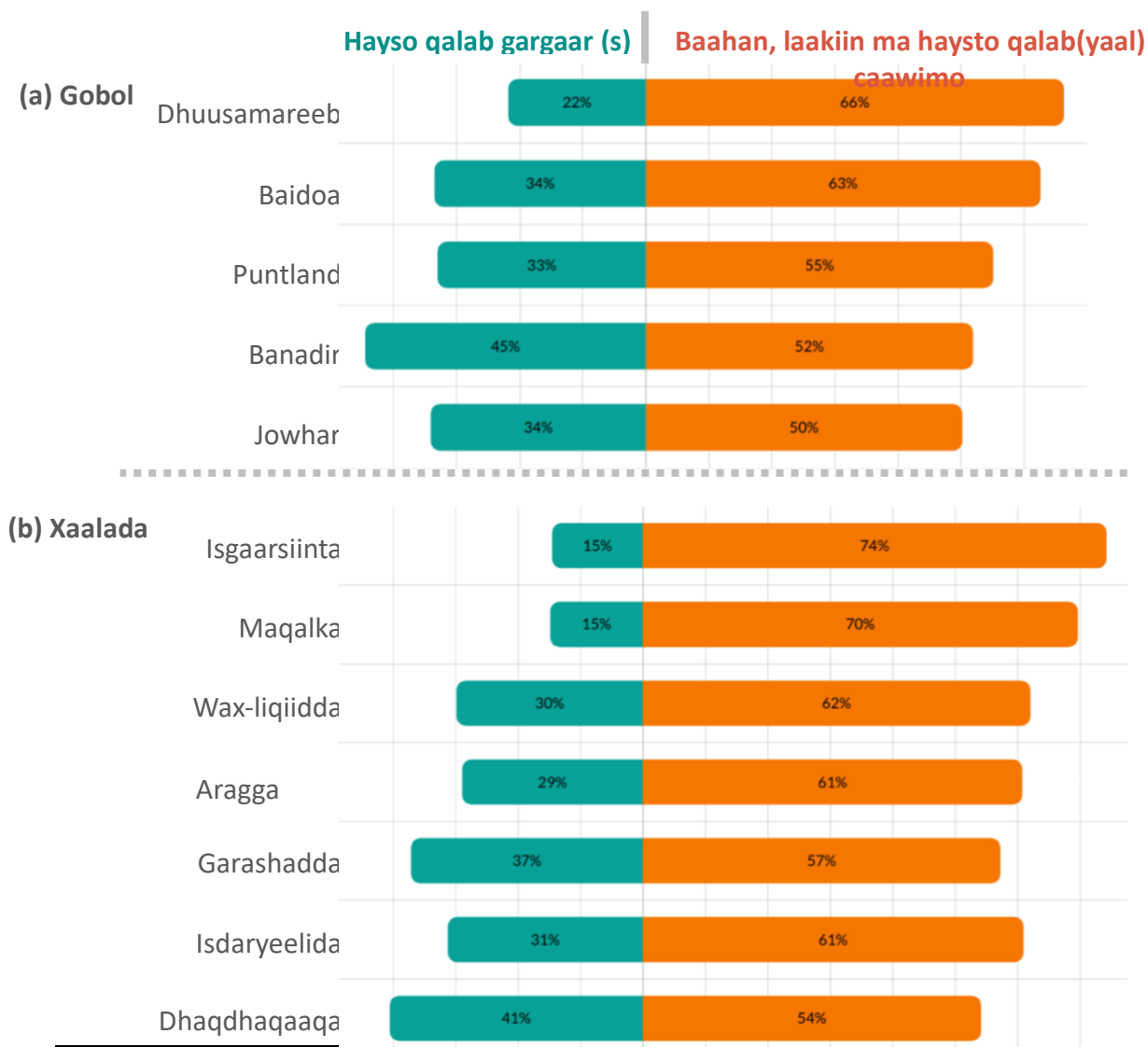
Qalabka Caawinta

Saddex meelood oo meel ka mid ah jawaab bixiyaasha (33.3%) ayaa sheegay in ay isticmaaleen aaladaha caawinta, iyada oo 57.3% ay sheegeen in ay u baahan yihiin qalab caawimo balse aanay heli karin. Falanqaynta gobolku waxay muujinaysaa in saamiga jawaab-bixiyeyaashii u baahnaa balse aan haysan, qalab gargaar ah uu u dhexeeyay 50.2% Jowhar, ilaa 66.3% ee Dhuusamareeb. Baaxadda ayaa ka weyneyd marka la tixgeliyo qaybta dhibka shaqada. 54.2% dadka ka warbixinaya dhibaatooyinka dhaqdhaqaaqa ma aysan helin qalabkii caawinta ee loo baahnaa, laakiin tani waxay sare u kacday 74.3% kuwa ay ku adagtahay isgaarsiintu. Natiijooyinkani waxay soo jeedinayaan in qaybo ka mid ah aaladaha caawinta (tusaale qalabka curyaanka ama kuraasta curyaanka) laga yaabo inay ka heli karaan ama ka jaban yihiin kuwa kale (tusaale, qalabka isgaarsiinta ama aaladaha). Caqabadda ugu badan ee laga soo sheego aaladaha caawimada ayaa ahayd kharash (85.2% jawaabaha lagu dabaqi karo qiimaha la sheegay).

Waxa aan isticmaalaa biraha, laakiin badelka, sida cagaha/caagga, ma jiraan gudaha, waxaan ku tiirsanahay alaab-qeybiyaaal jooga Muqdisho, oo masaafo u jirta. Biraha waa lugahayga, oo haddii aad heli waydo kaydka, ma dhaqaaqi kartid. (KII, Jowhar)

U adeegso baahida qalabka caawimada

(a) gobol³ ahaan iyo (b) dhinaca shaqada adag (%)

³ Su'aashan laguma weydiin magaalada Kismaayo, iyadoo ay barbar socdaan xogo ka maqan gobollada kale, falanqayntan ayaa lagu saleeyay jawaabaha 1,331 ka qaybgalayaasha. Sharaxadu waxay matalaan saamiga ka jawaabaya su'aasha, "ma isticmaashaa aaladaha caawinta" midkoodna "haa", ama "maya, laakiin waxaan u baahanahay qalab gargaar". Qaybta saddexaad, "maya, laakiin uma baahni mid, lama matalo, laakiin waxay ka kooban tahay saamiga soo hadhay.

Biyaha, Fayadhowrka, iyo Nadaafadda (BFN)

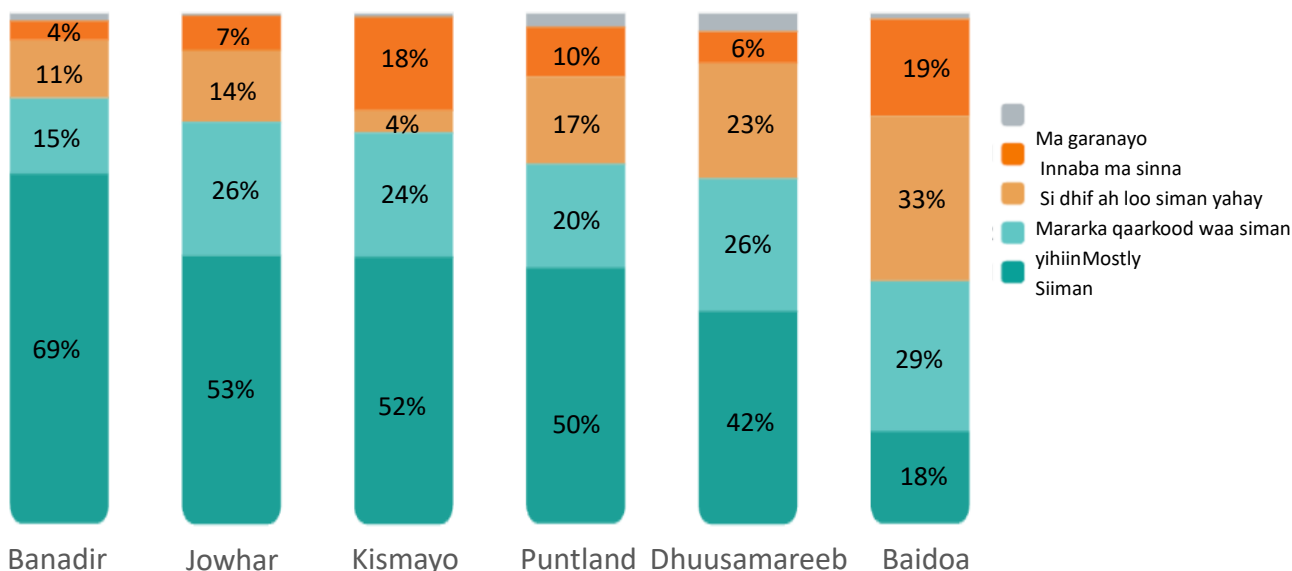
Helitaanka musqulaha ama ayaan la heli karin 16.2% ka qaybgalayaasha guud ahaan gobollada, halka 57.9% ay heli jireen musqul ama musqul inta badan. Magaalada Baydhabo ayaa ahayd gobolka kaliya ee saamiga dadka ku yar ay ka badnaayeen kuwa inta badan musqulaha heysta.

Sawiro adigoon awoodin inaad aado musqusha sababtoo ah ma haysatid qalab caawinad oo habboon (FGD Kismayo)

Qayb weyn oo ka mid ah ka qaybgalayaasha (47.6%) ayaa sheegay in helitaanka biyo ammaan ah ay 'inta badan siman yihiin' inta u dhaxaysa dadka naafada ah iyo kuwa aan lahayn. Kala duwanaanshaha gobollada ayaa aad loogu calaamadeeyay marka loo eego kala duwanaanshiyaha u dhexeeya kooxaha dhibaatooyinka shaqada / naafada (u dhexeeya 40.4% - 47.4 oo leh celcelis ahaan 45%). Bixinta biyuhu waxay ahayd talooyinka ugu badan si loo wanaajiyo helitaanka biyo ammaan ah, oo ay ku xigto meesha tuubada oo u dhow degaanka. Banaadir ayaa ahayd gobolka kaliya ee ay ka qaybgalayaashu tilmaamayaan in saf gaar ah mudnaan leh oo loogu talagalay dadka naafada ah ay hagaajin karto helitaanka biyo nadiif ah (6.4%).

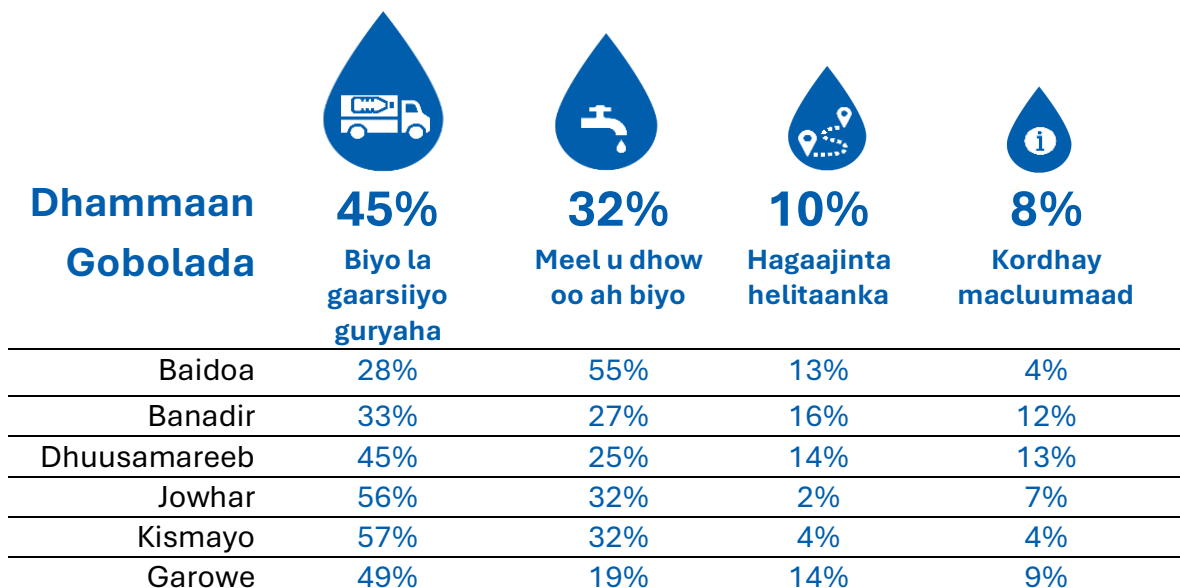
Helitaan siman oo biyo ammaan ah

Aragtida laga qabo helitaan siman oo biyo nadiif ah oo bulshooyinka dhexdooda ah, gobol ahaan (%)

Waxaa lasoo jeediyay in la kordhiyo helitaanka biyo nadiif ah

Hababka ugu badan ee la soo jeediyay waa in la kordhiyo helitaanka biyo nadiif ah, gobolka (%)

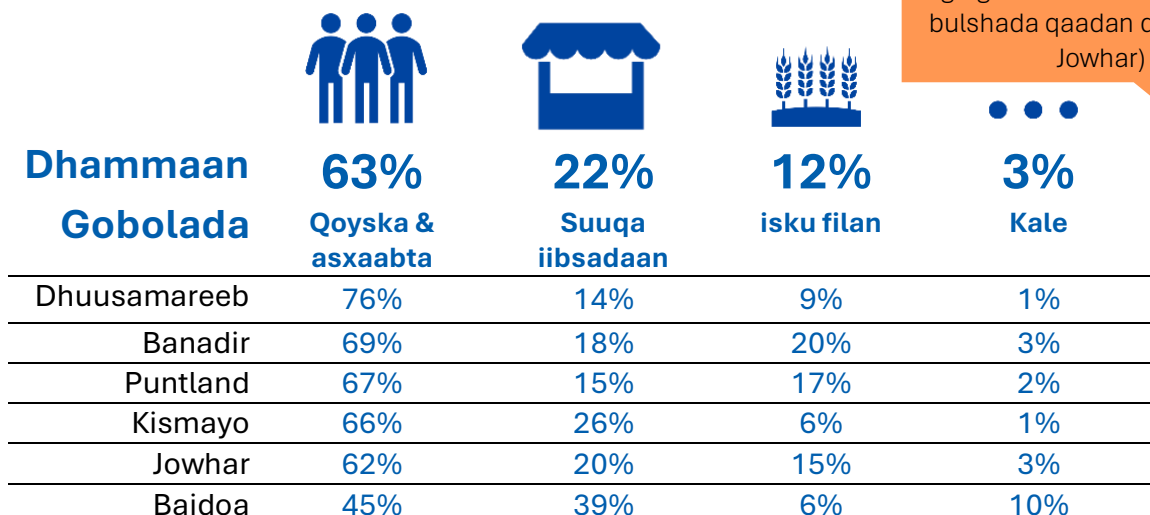
Cuntada iyo Nafaqada

Inta badan dadka soo jawaabay (59.4%) waxay tilmaameen in ay qaataan raashinka ay u baahan yihiin oo ay ka helaan asxaabta iyo qoyska, iyadoo isha labaad ee ugu soo noqnoqota (22.1%) ay suuqyada ka iibsadaan. Qaabkaan wuxuu ahaa mid joogto ah dhamaan gobollada marka laga reebo Puntland iyo Banadir halkaas oo tiro aad u sareysa oo ka mid ah dadka jawaab-celiyey ay muujisay isku filnaanshaha ka sareysa suuq-gadashada suuqyada.

Maadaama oo aanu naafo nahay, kuwa xoogga badan oo kaliya ayaa cunnada gargaarka ah ee la gaarsiiyo bulshada qaadan doona. (KII, Jowhar)

Ilaha asaasiga ah ee cuntada, Heer gobol

Gobolka (%)

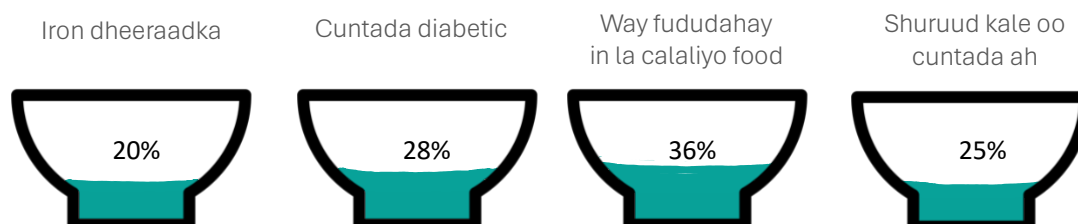
Waxan la noolahay qoys qaraabo ah oo aan raashin ka helaa laakiin mar walba ma ahan. Wax dakhli ah maan helin, laakin waxaan helaa cunno aan ku badbaado. (Jawaab-bixiyuhe, Dhuusamareeb)

Jowhar waa goob beereed, dadka ugu badan ee naafada ahna, sida dadka kale ee caadiga ah, waa beeraley beerta midho kala duwan oo cunto ahaan loogu isticmaalo magaalada. (FGD, Jowhar)

In ka yar kalabar ka qaybgalayaasha oo dhan (799 qof oo jawaab bixiyayaal ah ama 48.7% saamiga) waxay sheegeen inay haystaan shuruudo gaar ah oo cunto ama nafaqo oo la xiriira cuntada sonkorowga, kaabis loogu talagalay yaraanta irona, cuntooyinka ay fududahay in la qaniino / la liqo, ama baahiyo kale oo cunto ah. Kuwa leh shuruudo gaar ah, 28.3% waxay awood u yeeshen inay helaan cunto ama dheeraadka nafaqada ee ay u baahan yihiin.

Helitaanka cunto ama baahida nafaqada ee gaarka ah

% jawaab-celiyayaal awood u leh inay helaan cuntada loo baahan yahay, cuntada / nafaqada loo baahan yahay

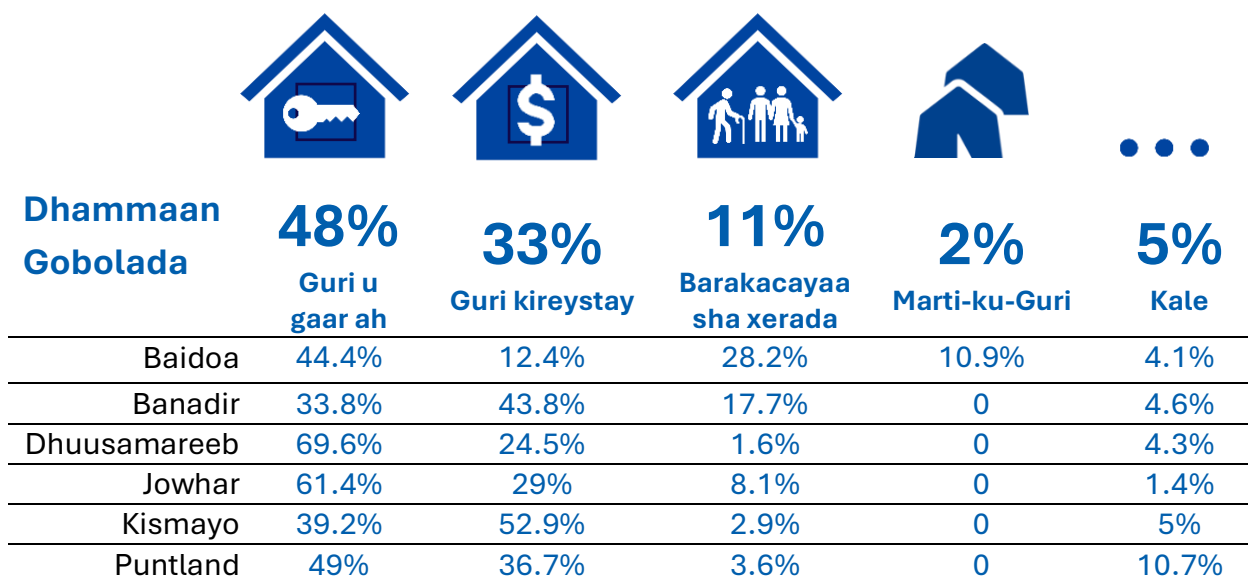
[Dadka naafada ah] waxay noqon karaan kuwo hal abuur leh kuna habboon bulshada ay ku dhex nooshahay iyo sidoo kale waxay gacan ka geysan karaan sugnaanta cuntada ee bulshada, haddii fursad la siiyo. (FGD, Kismayo)

Guriyeynta

Lahaanshaha iyo kiraynta guryaha ayaa ahaa mid caadi ah oo ah 48.2% iyo 33.3% siday u kala horreeyaan dhamaan gobollada oo dhan, iyadoo 11.4% ay ku nool yihiin xeryaha barakacayaasha. Baydhabo ayaa ah gobolka keliya ee dadka ka soo qayb gala qaar ay sheegeen in ay dad gaaraya 10.9%, ay ku noolyihiin marti ahaan guriga qof kale.

Nooca guryaha heer gobolka

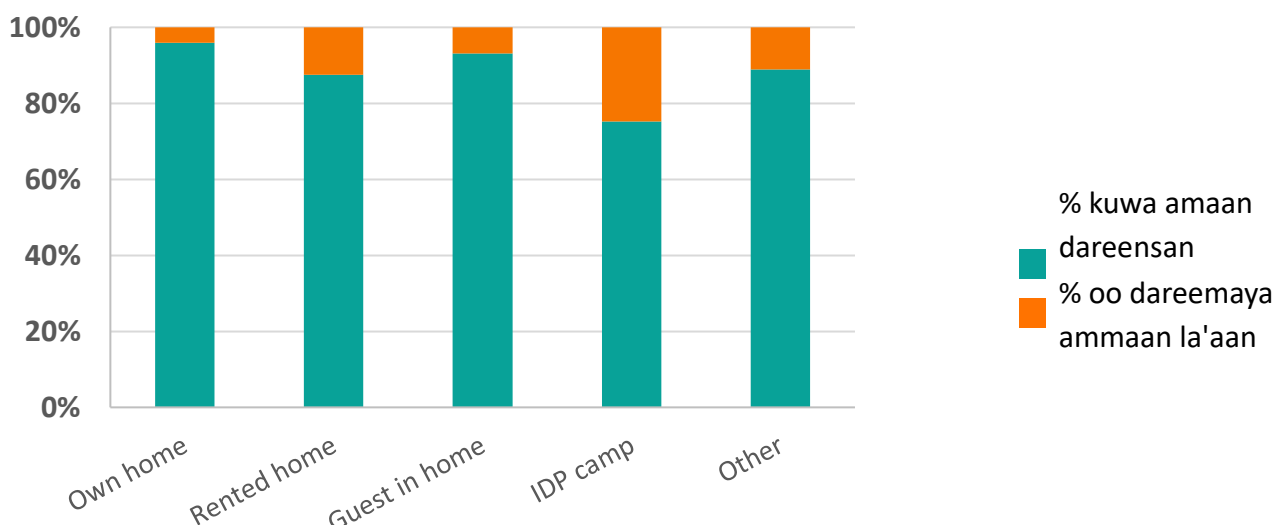
% ka mid ah dadka la weydiyey ee ku nool noocyada kala duwan ee hoy, Gobolka

Dareenka badbaadada ee hoyga ayaa lagu soo waramay inta badan ka qayb galayaasha, labadaba gobollada oo dhan (88.8%⁴) iyo dhibaatada waxqabad (88.7%). Dadka ku nool goobaha barakacayaasha waxay soo sheegeen dareenka ugu hooseeya ee nabadgelyada iyada oo wax yar ka yar saddex meelood oo qof (23.9%) ay ka yimaadeen goobahan oo ay sheegeen in aysan ammaan ku dareemin hoygooda.

Dareenka badbaadada ee nooca hoyga

% warbixinta oo laga dareemayo dareen ammaan ah hoy

⁴ Celceliska boqolkiiba warbixinta ayaa dareensan in ay ahayd ammaan, waxay ahayd 88.8% guud ahaan gobollada, iyada oo Puntland ay u dhaxaysay 85.9% ilaa 97.1% Jowhar.

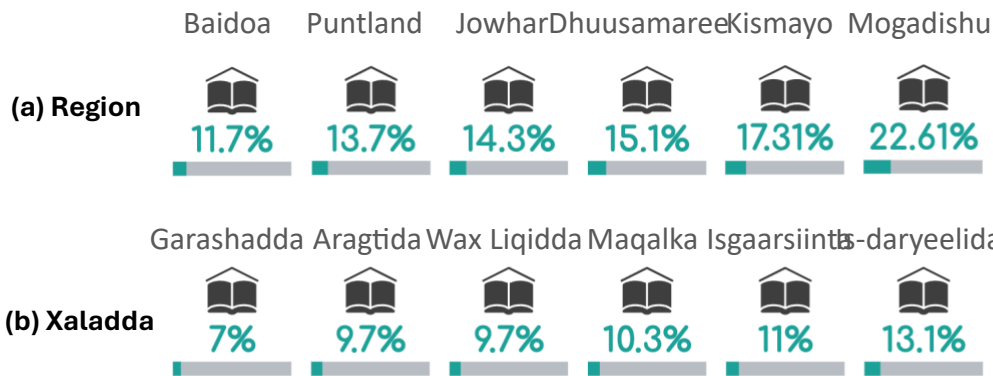
Waxbarashada

Inta badan dadka soo jawaabay ma ay dhiganin dugsiga (n= 1379, 84.1%). Dadka naafada ah ee Gobolka Banaadir waxay heysteen qaybta ugu sarreysa ee dadka la siiyay ee helay waxbarashada (22.6%), iyo saamiga ugu sarreeya ee helay dugsiyada caadiga ah (58%). Saamiga dadka ka jawaabay ee helitaanka waxbarashada ayaa ahaa midda ugu hooseysa ee ay leeyihiin dadka qaba cilado garashada ah, iyada oo 7% oo kaliya ay dhigteen dugsiyada, waxaana ugu sareeyay dadka ay dhibaataada ka haysato is-xannaaneynta (13.1%) iyo dhaqdhaqaaqa (16.8%). Ka qaybgalayaasha ay dhibaato ku qabaan hal hayn oo ah waxqabadkooda waxay u badan tahay inay helaan waxbarasho.

Adiga oo ah dhexdhexaadiyeyaa ha, waxaad tihiin tusaale nool, labadiina aad aragga naafo ka tahay, laakiin waxaad iskuulka aadi jirtay ilaa heerarka hoose, sare, iyo tan tertiary, haddana waxaad na wareysaneysaa oo waxaad noo qoreysaa faallooyinkeena/jaw aabaheena annagoo isticmaaleyna kombuyuutarada. (FGD, Mogadishu)

Helitaanka waxbarashada

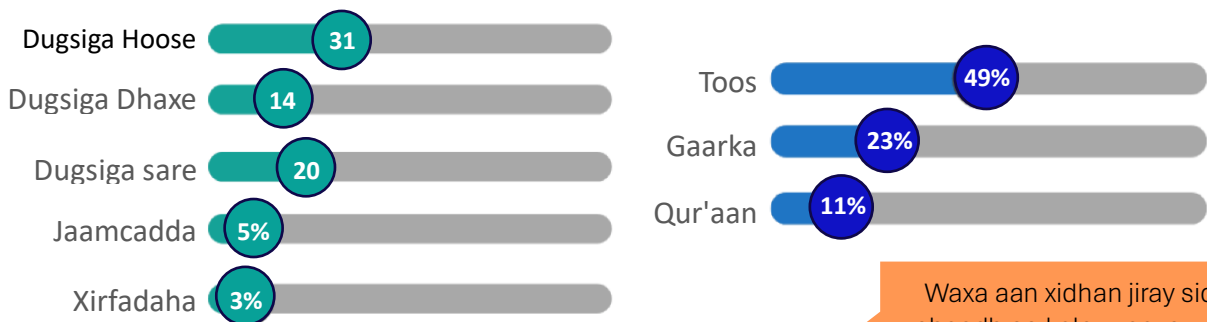
(a) % gobol (b) % dhibaatooyin Wax qabaad ee la soo sheegay

261 qof oo soo jawaabay oo soo wariyay in ay heleen waxbarasho, intooda badani waxay dhameysteen dugsiga hoose, iyadoo 20% iyo 5% ay dhameysteen dugsiga sare iyo jaamacadda siday u kala horreeyaan. Inta badan dadkii waxbarashada heli jiray, waxay dhigteen dugsiyada hoose dhexe (49%), iyadoo 23% ay dhigteen iskuullo khaas ah, 10% oo dhamaantood ka yimid Baydhabo, waxay dhigteen dugsi Qur'aan.

Heerka waxbarashada dhameystirtay iyo nooca goobo waxbarasho

Celceliska guud ahaan muunad ka mid ah kuwa dhigtay dugsiga (n = 261)

Qofka sida joogtada ah u fududeeyay marin-u-helidda iyo ka qaybgalka waxbarashada wuxuu ahaa dabeecadda ama taageerada macallimiinta iyo ardayda kale ee wax barta (36.1% ka mid ah fududeeyayaasha la ansixiyay), waxaa ku xigay agabkii dugsiga oo ku haboon baahida ardayda (23%) iyo deeqo lacageed ama deeqo waxbarasho (17.2%). Gacan-qabteyaasha kale waxaa ka mid ahaa astaamaha lagu heli karo iskuulka, sida meelaha sare (10.6%), helitaanka qalabka caawinta ama agab, sida qalabka biraha ama qalabka maqalka (6.7%) iyo xarumaha nadaafadda ee la heli karo (6.4%).

Waxa aan xidhan jiray sida laba shaadh oo kale, waayo waxa aan ku qasbanaa in aan u gurguurto ilaa dugsiga oo laba kiilo mitir u jira halkii aan ku noolaa. Walaashayda iga yar ayaa iga caawisay sidii aan buugaagta u qaadan lahaa oo ay dharka ii dhaqday.

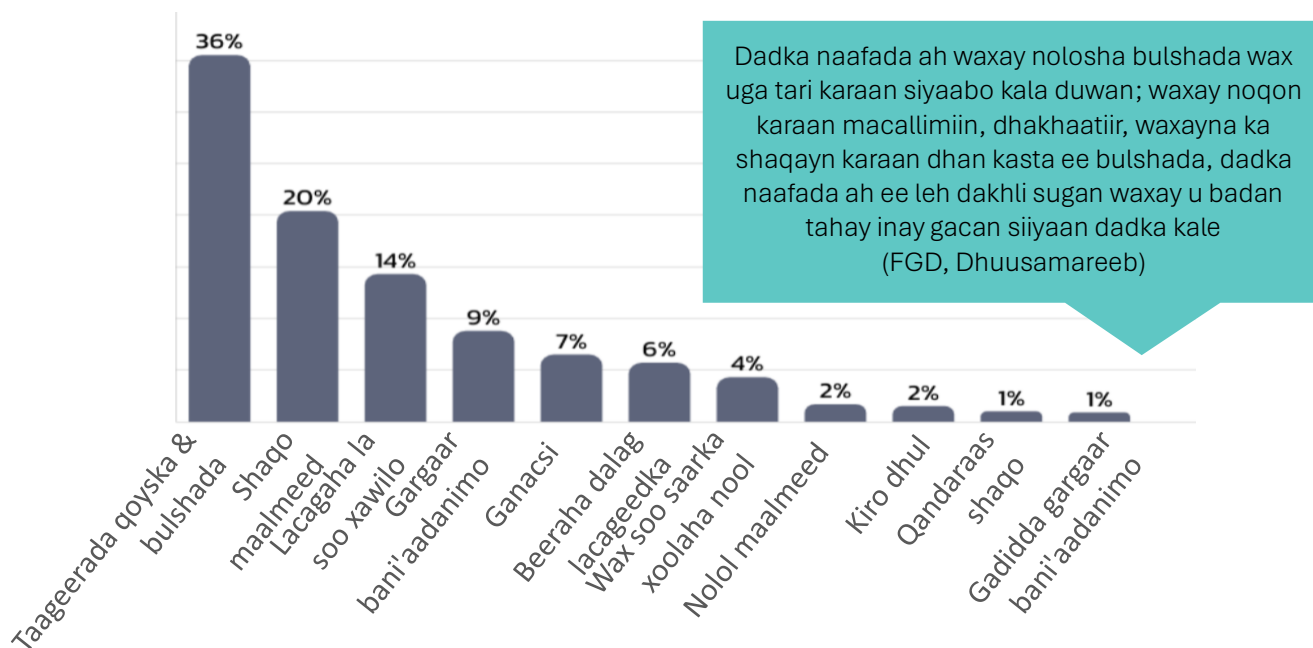
Dadka naafada ah, iyadoon loo eegin waraaqahooda, ma heli karaan shaqo haddii ayna jirin siyaasad adag. (KII, Baydhabo)

Shaqada iyo dakhliga

Tiro badan oo ka mid ah jawaab-bixiyeyaasha (47.1%) ma lahayn shaqo rasmi ah ama la saadaalin karo ama ilo dakhli, waxayna ku tiirsan yihiin qoyska, asxaabta ay ku leeyihiin bulshada, ama dawarsi. Shaqo maalmeedka, gargaarka bani'aadannimo iyo lacagta ay u soo diraan qoyska dibadda ayaa ahaa noocyada dakhliga ee ugu badan, laakiin qaabku wuu kala duwanaa gobolada dhan. Qaab la mid ah ayaa lagu arkay dhibaatooyinka shaqada ee qoyska iyo taageerada bulshada, oo ay ku xigto shaqada maalinlaha ah oo ah ilaha dakhliga asaasiga ah.

Ilaha ugu muhimsan ee dakhliga

% ee ay sheegeen wadarta tirada guud ee jawaab bixiyeyaasha (jawaab bixiyeyaasha waxay sheegi karaan wax ka badan 1 il dakhli)

3da ilo dakhli ee ugu sarreysa marka loo eego gobollada

- Furaha:**
- Gargaar bani'aadannimo
 - Lacagaha xawaaladaha
 - Taageerada qoyska & bulshada
 - beeraha dalag lacageedka

Baydhabo	Banaadir	Dhuusamareeb	Jowhar	Kismaayo	Puntland
24%	41%	42%	47%	30%	34%
					
20%	26%	15%	22%	25%	29%
					
11%	15%	14%	17%	23%	12%
					

Gelitaanka goobaha dadweynaha

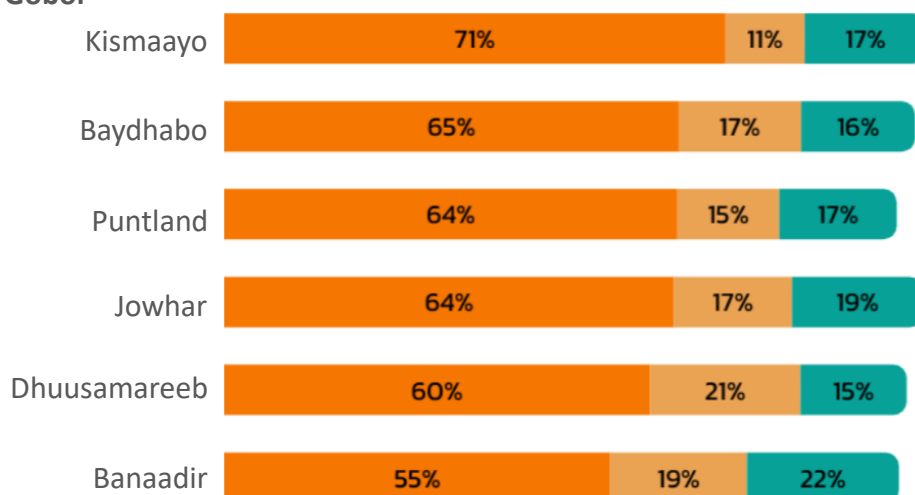
Inta badan ka qaybgalayaasha (63.2%) waxay sheegeen inay dhibaato ku qabaan gelitaanka dhismayaasha dadweynaha sida xafiisyada dowladda, dugsiyada, xarumaha bulshada iyo xarumaha daryeelka caafimaadka, iyadoo ay gobolladu xoogaa ku kala duwan yihiin. Kismaayo ayaa lahayd saamiga ugu badan ee jawaab bixiyaasha sheegay in dhibaato ay ku qabaan helitaanka xarumaha danta guud, iyadoo Banaadir ay tahay heerka ugu hooseeya ee caqabadaha soo wajaha. Marka la eegayo dhanka dhibaatooyinka hawlqabadka, dadka ka warbixinaya dhibaatooyinka is-daryeelka (si gooni ah ama marka lagu daro qayb kasta oo kale) ayaa dhibka ugu badan ku qaba gelitaanka xarumaha dadweynaha soo nonoqosho ahaan. Gelitaanka goobaha dadweynaha iyo kaabayaasha aan la geli karin waxay astaan u ahayd ka-reebis lagu sheegay si noqosha ah FGD-yada iyo KII-yada.

Kaabayaasha magaalada waa kuwo aad u liita, gaar ahaan xilliga roobka, ee hadda socda. (KII, Banaadir)

Si fudud ku gelitaanka goobaha dadweynaha

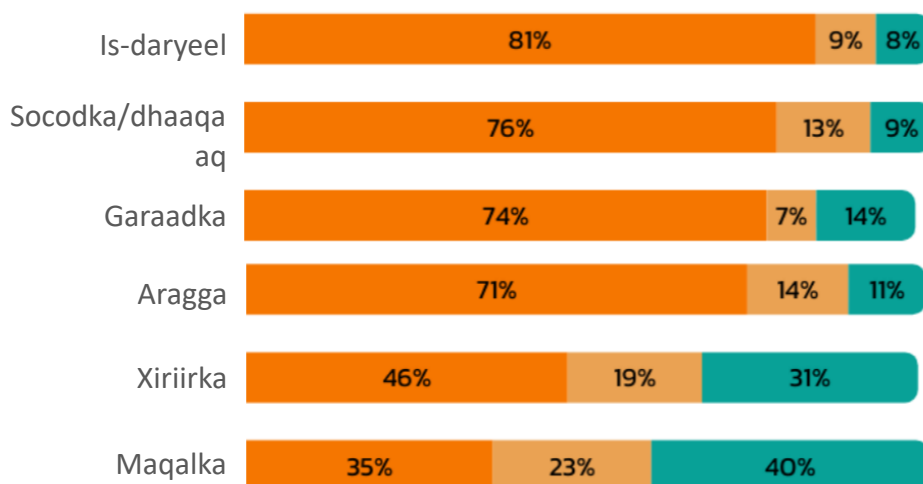
(a) gobollada iyo (b) dhanka dhibaata hawlqabadka (%)

(a) Gobol

Ku noolaashada bulshada dhexdeeda waxay kaa dhigaysaa inaad dareento inaad liiska ku jirin waayo qorsheynta horumarinta kaabayaasha oo idil waxay iska indhatiraysaa baahiyaha dadka naafada ah. (KII, Puntland)

(b) Dhanka

Qofka naafada ah, tusaale ahaan, waa laga reebi doonaa goobta dadweynaha haddii aysan jirin gelitaanka kursiga dhaqaada maadaama ayna geli karin. Xataa haddii uu jiro gelitaan kursi dhaqaada, tani weli way dhici kartaa maadaama dadka qaar ayna ogayn sida loola dhaqmo ama loo caawiyo qof naafada ah. (FGD, Dhuusamareeb)

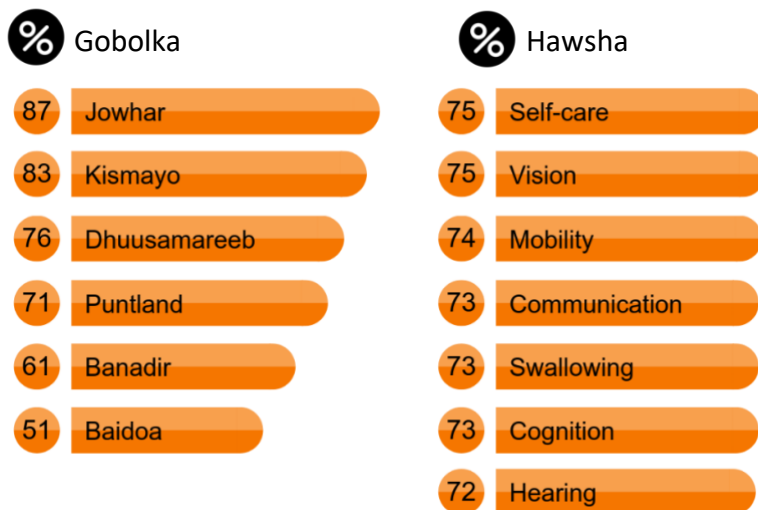
- Maya, si fudud kuma geli karo goobaha dadweynaha
- Mararka qaar waan geli karaa goobaha dadweynaha
- Maya, si fudud kuma geli karo goobaha dadweynaha

Gargaarka Bani'adanimo

Inta ugu badan jawaab bixiyaasha (72.6%) guud ahaan gobolada way awoodi waayeen inay gaaraan ama isticmaalaan gargaarka bini'aadannimo. Dhibaatooyinka helitaanka gargaarka waxaa ugu badnaa Jowhar (89.6%), iyadoo qaybta ugu hooseeysa ee jawaab-bixiyeyaashu ay sheegeen inay dhibaato kala kulmaan helitaanka waa Baydhabo (52.1%). Dhibaatooyinka helitaanka gargaarka bini'aadannimo aad uma kala duwanayn marka loo eego dhinacyada adkanta hawsha, laga billaabo 75.4% ee kuwa ay ku adag tahay is-daryeelka, ilaa 72% ee kuwa qaba dhibaatooyinka maqalka.

Dhibaatooyinka gaaritaanka ama isticmaalka gargaarka bani'aadanimo

% marka loo eego gobollada iyo dhanka adkaanta hawsha

Dhab ahaantii, inta ugu badan taageerada bini'aadannimo ayaa iyaga aadda sababtoo ah waa kuwo jir ahaan taam ah, masaafo dheer u safri kara, si dhib yarna ay u qaata xuquuqdooda, laakiin taageeridda dadka naafada ah ma sameyn karto waxaas oo dhan, taasoo keentay in bulshadii ay ka tirsanaayeen ay dayacday. (KII, Baydhabo)

Caqabadaha ugu badan ee la soo sheego ee ku gudban helitaanka gargaarka⁵ waxay ahaayeen fogaan (21.1% ee caqabadaha la soo sheegay), oo ay ku xigto xog la'aan (19.7%) iyo gaaritaan maadi la'aan (16.1%). Khataraha la wajahay intii lagu jiray gargaarka bini'aadannimo ayaa la sheegay inay ahaayeen 44.7% oo ka mid ah 450-kii jawaab bixiyaal ee horey u helay gargaarka. Weerarada jirka iyo weerarada afka ah, oo ay ku jiraan takoorka, cagajuglaynta iyo xadgudubka niyadeed, ayaa ahaa noocyada ugu badan ee rabshadaha la soo sheego oo ah 23.5% iyo 22.4% siday u kala horreeyaan.

Wararka ka imanaya xubnaha qoyska ayaa helay taageerada ugu badan ee soo noqnoqda (39.8%) oo ah xogta ugu muhiimsan ee la helo, marka laga reebo jawaab-bixiyeyaasha Kismaayo, halkaas oo qayb weyn oo ka mid ah jawaab-bixiyeyaasha (46%) ay sheegeen macluumaadka ku saabsan adeegyada jira inay yihiin kuwa ugu muhiimsan.

Waxaa jiray tiro yar oo ka mid ah jawaab-bixiyeyaasha su'aasha ku saabsan isticmaalka hababka jawaab celinta bulshada (CFMs) iyo natiijooyinka waa in si taxadar leh loo fasiro. CFM-yada waxaa isticmaalay in ka badan kala bar dhammaan jawaab-bixiyeyaashii hore u heli jiray gargaarka bini'aadantanimu, laakiin saamiga ayaa ku kala duwanaa gobol ahaan, laga soo bilaabo hoos u dhac 33.3% ee Kismaayo, ilaa uu sareeyo 75% gudaha Dhuusamareeb⁶.

Aad baan uga xumahay waayo dadka naafada ah waxba ma helaan ama ugu yaraan saami la mid ah. (KII, Dhuusamareeb)

Ururrada samafalku waxay leeyihiin barnaamijyo taareega hoyga, laakiin waxay keliya bartilmaameedsadaan dadka aan naafada ahayn, iyadoo ka tagaya dadka naafada ah. Qof kasta oo mas'uul ah wuxuu doonayaa qoondo inay u helaan dadka naafada ah waayo waxay ogyihiin inay yihiin dad aan lahay matalaad oo ma jirto la xisaabtan. (FGD, Jowhar)

⁵ Ka qaybgalayaasha horey u helay gargaar. Hal caqabad ka badan ayaa la sheegi karaa.

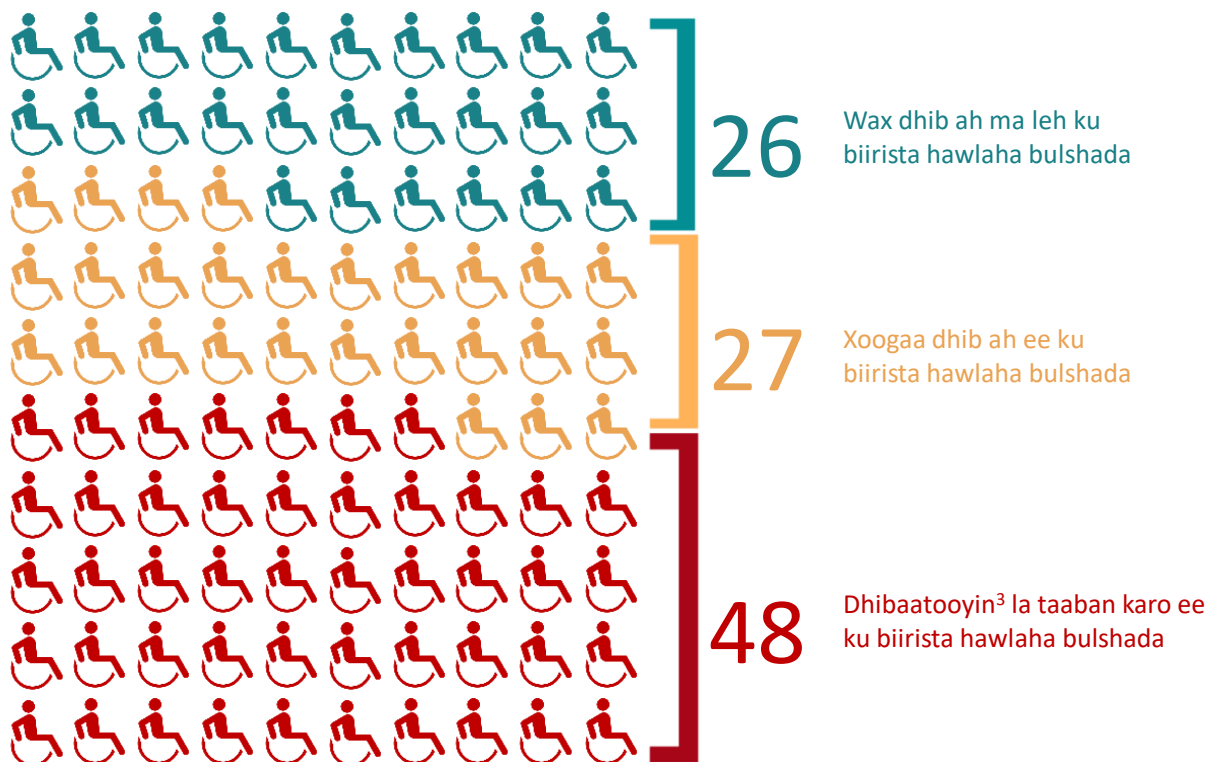
⁶ Falanqaynta dheeraadka ah ee heerarka ku qanacsanaanta CFMs iyo qaybta dhibka shaqada lama soo bandhigin sababtoo ah tirada yar ee jawaab-bixiyeyaasha su'aashan, taas oo yaraynaysa tirooyinka hal mar marka dheeraad ah marka la kala saaro domain.

Ka qaybgelinta Ururrada Dadka Naafada (UDN) iyo kooxaha bulshada

Tiro laga badan yahay oo ka mid ah jawaab-bixiyeyaasha ayaa ku lug lahaa ururrada OPDs ama kooxaha bulshada (10.3% ee gobollada oo dhan). Halka 30% ay ku qanacsanaayeen inaysan ku lug lahayn OPDs, tirada ugu badan (59.3%) waxay muujiyeen rabitaan ah inay ka mid noqdaan kooxahaas. Ku dhawaad kala bar jawaab bixiyaasha (47.5%) ayaa sheegay in ay dhibaato weyni⁷ ka haysato ku biirista hawlaha bulshada.

Dhibaatooyinka ku biirista hawlaha bulshada

% heerka dhibaataada

Waxaan aaminsanahay in aan kaalin ku dayasho mudan ka qaadanayo si u muujiyo in dadka naafada ahi ay kaalin ku leeyihiin bulshada iyada oo aan loo eegin naafanimadooda ama duruufaha ay ku sugan yihiin (KII, Jowhar)

Dhanka kale, waxaa sidoo kale jira ururo iyo barnaamijyo bulsho oo badan oo soo dhaweeya oo taageera dadka naafada ah. Marka la helo taageerada saxda ah, dadka naafada ah way ku kobci karaan bulshadooda. (FGD, Dhuusamareeb)

Runtii, markaad naafo tahay waa marka keliya ee aanad qabiil ka tirsanayn; tusaale ahaan, haddii beeshaadu ay martigeliso kulan, dadka naafada ah laguma martiqaado. (FGD, Kismaayo)

[Naafonimadu waxay] la mid tahay inaad lagu aqbalin bulshada dhexdeeda oo sidaas darteed lagaa saaro oo lagu dhibaateeyo (FGD, Puntland)

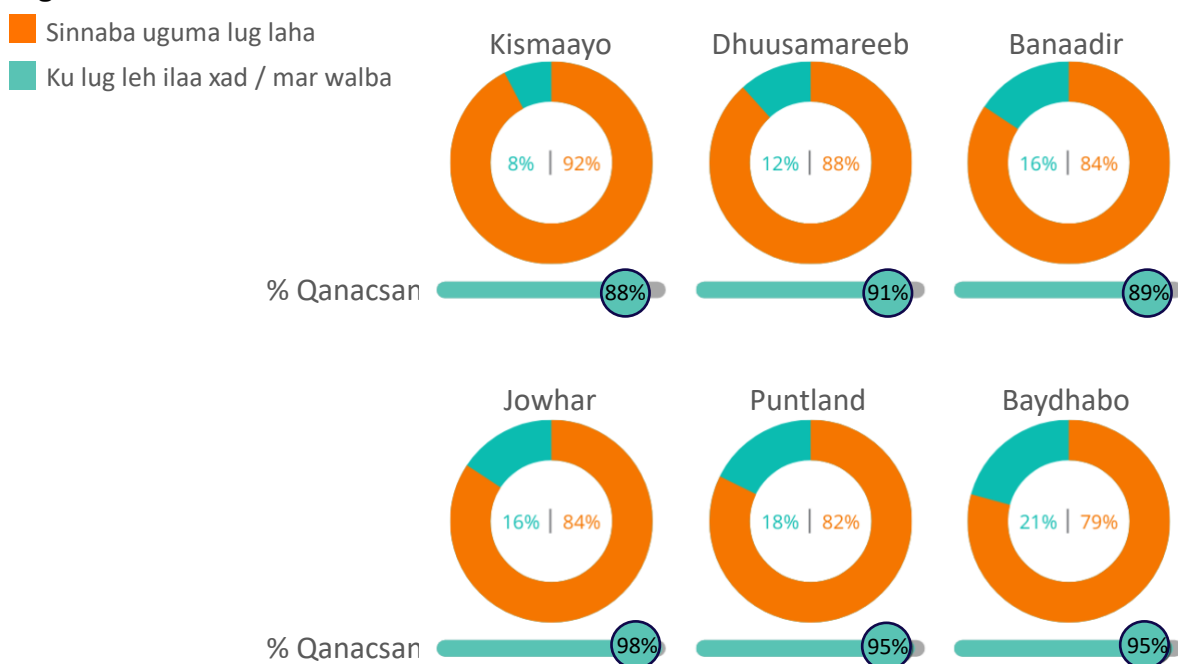
Dadka naafada ah laguma casumo aroosyada, xafladaha iyo kulamada muhiimka ah ee dadka kale lagu casumo, haddii ay isku dayaan inay ku biiraan kulamadaas, waxaa laga yaabaa in loo diido inay galaan, taas oo yeelan karta cawaaqib maskaxeed oo halis ah. (KII, Baydhabo)

⁷ Su'aasha ku saabsan dhibaatooyinka ku biirista hawlaha bulshada waxay adeegsatay cabbir jawaab celin la mid ah tan Su'aalaha Kooxda Washington, laga bilaabo "wax dhib ah" ilaa "waxba ma qaban karaan". Weedha 'dhibaatooyin la taaban karo' waxa ay tilmaamaysaa jawaabaha "dhibaatooyin badan" iyo "waxba ma qaban karaan".

Ka qaybgelinta go'aan qaadashada

Tiro yar oo laga badan yahay oo ka mid ah jawaab bixiyaasha (celcelis ahaan 15.1%) ayaa sheegay in ay ku lug lahaayeen go'aan ka gaarista adeegyada ama shaqada la gaarsiyo bulshada. Kuwa waayo-aragnimada u lahaa ka-qaybgalka hab-socodkan oo kale ayaa la waydiiyay inay qiimeeyaan heerka ku qanacsanaantooda ka-qaybgalka hab-raacyada go'aan-qaadashada. Inta badan way ku qanacsanaayeen ilaa xad ama mar walba, iyadoo heerka ugu sareysa ee ku qanacsanaanta laga soo sheegayo magaalada Jowhar iyo kan ugu hooseeyana laga soo sheegayo magaalada Kismaayo. Dadka qaba dhibaatooyinka garashada, isgaarsiinta iyo is-daryeelka ayaa sheegay heerarka ugu hooseeya ee ku lug lahaanshaha go'aan qaadashada (oo kala ah 8.8%, 9.3% iyo 10.3% siday u kala horreeyaan).

Ka qaybgelinta go'aan qaadashada iyo ku qanacsanaanta heerka ku lu lahaanshaha % gobolkiiba

Talooyinka ku saabsan waxa hagaajin kara ka qaybqaadashada go'aan gaarista waxaa ka mid ahaa samaynta kooxo ama guddiyo bulshada ku salaysan (n= 142; 57.9%), xog wadaaga horumarsan ee ku saabsan adeegyada ama shaqada la tixgelinayo (n=70; 28.6%) iyo wacyigelin dheeraad ah oo ka timaada maamulada deegaanka (n=25; 10.2%).

Qaarkeen ayaa sidoo kale u ololeeya xuquuqda dadka naafada ah heer degmo iyo heer gobol, inkastoo nidaamka hadda jira uusan ahayn mid taageeraya, iyo marka la eego caqabadaha dhaqaale ee nagu saameeya in aan la xiriirno kooxo dad gaar ah oo aan aaminsanahay inay xukuumadda hadda jirta ka yihiin kuwo go'aan-qaata, laakiin waxaan weli ku shaqeyneynaa sida aan awoodno. (FGD, Banaadir)

Dadka naafada ah waa laga saaraa go'aan gaarista sababtoo ah ma jiro qof u dooda xuquuqdooda heerarka bulshada lagu maamulayo. (KII, Kismaayo)

In kastoo aynu ka koobannahay qayb weyn oo ka mid ah tirade dadka bulshada, ma awoodno inaan ka qaybqaadano siyaasadda, ma lihin wax qoondo ah, xitaa nalama siiyo wax matalaad ah oo si kastaba ah. Tusaale ahaan, odayaashu nama siiyaan fursad aan ka qayb-galno go'aammada saameeya dadka naafada ah, qaybna kama nihin guddiyada bulshada ee laga soo doorto degmooyinka. (FGD, Dhuusamareeb)

Mudnaanta la soo gudbiyay

Jawaab bixiye kasta ayaa la waydiiyay maxaa farqiga ugu weyn kuu sameyn lahaa? Shanta qaybood ee mudnaanta koowaad ah ayaa laga aqoonsaday su'aashan furan: (1) Aaladaha caawinaanta (oo ay ku jiraan kuraasta curyaamiinta, bakooraad cad, qalabka lagu xiro adimaha), (2) daryeelka caafimaadka (oo ay ku jiraan adeegyada caafimaadka, baxnaaninta, dawooyinka), (3) kaalmo dhaqaale, dakhli-abuur ama fursado nololeed, (4) cunto, hoy ama caawinaad bini'aadantinimo oo asaasi ah, iyo (5) waxbarashada. Jawaabaha soo noqnoqda ayaa isku mid ahaa Baydhabo, Garoowe, Kismaayo iyo Muqdisho, laakiin waxay ku kala duwanaayeen Dhuusamareeb iyo Jowhar.

	Baidoa, Garowe, Kismayo and Mogadishu	Dhuusamareeb	Jowhar
1	Aaladaha caawinaada 	Daryeel caafimaad 	Dhaqaale / dakhli-abuur iyo fursado nololeed
2	Daryeel caafimaad 	Aaladaha caawinaada 	Daryeel caafimaad
3	Dhaqaale / dakhli-abuur iyo fursado nololeed 	Dhaqaale / dakhli-abuur iyo fursado nololeed 	Cunto, hoy ama caawinaad bini'aadantinim asaasi ah
4	Cunto, hoy ama caawinaad bini'aadantinim asaasi ah 	Cunto, hoy ama caawinaad bini'aadantinim asaasi ah 	Aaladaha caawinaada
5	Waxbarasho & tababar 	Waxbarasho & tababar 	Waxbarasho & tababar

Arrimuhu way hagaagayaan haddii dadka fikradohooda la maqlo. Haddii aan nahay dad naafada ah, waxaan u baahanahay inaan horumarino koox-taageero oo isku mid ah ama guddi la falanqeeyo baahiyaha naafada dadka degmada, u doodo xuquuqdooda, oo ay sameeyaan meel an ku gudbin karno cabashada. (Jawaab bixiye, Mogadishu)

Waxaan rajeynayaa oo aan ku ducaysanaa in dowladda Soomaaliya ay sameyso siyaasad lagu dhaqayo dadka naafada ah maalin uun (KII, Mogadishu)

[Sameynta] xafiis iskudubarid oo isku dubaridi kara dhammaan waxqabadyada [bini'aadantinimada] ee loogu talagalay in lagu caawiyo dadka naafada ah waxay yeelan doontaa saameyn fog (KII, Jowhar)

Talooyinka

1. **Xog ururinta la xiriirta naafanimada iyo kobcinta awooda**

- a. Isticmaalka guud ee Su'aalaha Gaaban ee soo diyaarisay Kooxda Washington ee dhammaan hawlaha xog ururinta ee ay dawladdu hogaamiso, oo ay ku jiraan Tirakoobka Qaranka ama Qiimaynta Dadweynaha, kaas oo laga yaabo in lagu soo saaro xogta baahsan ama kala saarida xogta naafadu waxay ku wargelin kartaa qorshaynta, siyaasadda ama barnaamijka.
- b. Xoojinta fahamka iyo tababbarka qaabka Kooxda Washington/UNICEF ee Shaqada Carruurta si loo hubiyo tayada xogta ee qiimaynta baahiyaha bini'aadantinimo iyo horumarinta iyo sidoo kale dadaallada gaarka ah ee naafada.
- c. In la helo oo la xoojiyo awoodda Hay'adda Naafada Qaranka si ay u fududayso fulinta helista natiijooyinka sahanka naafada Soomaaliyeed.
- d. Isticmaal dhammaan xogta la xiriirta iinta ee la ururiyay si aad ugu wargeliso qorsheynta, qoondaynta miisaaniyada iyo barnaamijyada dhammaan wasaaradaha Dowladda ee heer Federaal iyo heer Dowlad Goboleed.

2. **Siyaasadda iyo hanaanka nidaamineed oo lagu xoojinayo iyada oo la mideynayo mabaadi'da iyo xuquuqaha hoos yimaada CRPD iyo Shuruucda Qaranka**

- a. In la dhiso iskaashi waara oo lala yeesho ururada dadka naafada ah.
- b. Hubi in dakhli la siiyo NDA, kuwaas oo ay ka mid yihiin mid farsamo iyo mid dhaqaale si ay u taageeraan aragtidooda istiraatiijiyadeed iyo hirgelinta Qorshayaasha Waxqabad ee Qaranka si waafaqsan Axdiga Qaramada Midoobay ee Xuquuqda Dadka Naafada ah iyo Sharciga Naafada Qaranka Soomaaliyeed ee mustaqbalka.
- c. Sii wad in aad xoojiso qaab-dhismeedka sharci iyo xeerarka khuseeya iyadoo la eegayo waajibbaadka Soomaaliya ee xuquuqda naafada.

3. **Hawlaha wacyigelinta xuquuqda ee bulshada dhexdeeda iyo qaybaha dadweynaha**

- a. Qabo shirar sanadle ah oo joogto ah oo diiradda lagu saarayo xuquuqda dadka naafada iyo ka mid noqoshadooda waxay sare u qaadeysaa wacyiga dadweynaha iyo ka hortagga dhaleeceynta naafada.
- b. In la sameeyo barnaamijyo wacyigelin ah gudaha xarumaha waxbarashada dugsiyada sare iyo tacliinta sare iyadoo lala kaashanayo ururada dadka naafada ah.
- c. Kordhi wacyigelinta gudaha ururada dadka naafada ah iyo Soomaalida la nool naafanimadda arimaha ku saabsan adeegyada la heli karo iyo in awood loo siiyo inay helaan xuquuqdooda.

4. **Kobcinta bixinta adeegyada iyo barnaamijyada dowladda** iyada oo diiradda la saarayo heer gobol, oo ay ku jiraan la-qabsiga si kor loogu qaado helitaanka dhammaan adeegyada ay heli karaan dadweynaha guud, iyo hirgelinta mabaadi'da naqshadeynta caalamiga ah ee dhammaan kaabayaasha adeegga cusub

- a. Oo ayna hogaaminayso NDA, hubi qorshe heer gobol oo nidaamsan oo u dhexeeya dawladda iyo ururada dadka naafada ah si ay u kala mudnaan siiyaan howlaha ka jira degmooyinka.
- b. Isku-dubaridka ajendaha ka mid noqoshada naafada ee dhammaan barnaamijyada dawladda oo ay ku jiraan barnaamijyada horumarinta ee beesha caalamku taageerto iyadoo la raacayo ballanqaadyada dawladda ee ah "qofna ha ka tegin".
- c. U fududeeya helitaanka dadka naafada ah adeegyada muhiimka ah, oo ay ku jiraan biyaha, fayadhowrka iyo nadaafadda; adeegyada caafimaadka; iyo gargaarka bini'aadantinimo, iyada oo loo marayo kor dhinta wacyiga la xidhiidha naafanimada ee shaqaalaha, horumarinta kaabayaasha, taageerada gaadiidka iyo bixinta adeegga guri-guri marka ay ku habboon tahay.

- d. Fududeynta helitaanka aaladaha caawinta, iyadoo la tixgaliyo fursadaha iskaashiga si kor loogu qaado awoodda maxalliga ah ee horumarinta wax soo saarka alaabooyinka/qalabka caawinta.
- e. Iyada oo lala kaashanayo wasaaradaha ay khusayso, hubi in qaybaha waxbarashada loo dhan yahay lagu daro tababarka macalimiinta iyo in la ogaado tillaabooyin waxqabad oo xaqiijin ah si loo hubiyo in dadka naafada ah aan laga tagin helitaanka waxbarashada asaasiga ah sida dugsiga sare iyo tacliinta sare.

WAR BIXINTAAN WAXAA HIRGALIYAY

Trinity College Dublin
Coláiste na Tríonóide, Baile Átha Cliath
The University of Dublin